

Lennart Lundmark

Berättande och verklighet i historieskrivningen

En kunskapsrealistisk hållning utgår från att det finns en av oss oberoende verklighet som vi kan skaffa oss en mer eller mindre god kunskap om. Språket är ett av de medel vi har för att skaffa oss och förmedla denna kunskap. Men för dagens kunskapsrealister kan språket inte till fullo klara att spegla den yttre verkligheten. Den är alltid mer konkret än språket.

Om man råkar sätta handen på en het kokplatta är det inte svårt att ansluta sig till uppfattningen att det finns en av våra tankar oberoende verklighet och att vi kan uppleva den utan förmedling av språket. Man kan också med fog hävda att en beskrivning av hur det är att bränna sig på kokplattan aldrig kan bli annat än en blek avbild av hur det verkligen känns.

Men nu är ju inte verkligheten alltid så påträngande konkret som i det fallet. Det är särskilt påfallande för historiker. Till dem förmedlas det förflutna oftast via språk i en eller annan form. Kontakten med det förflutna blir indirekt och beroende av det skrivnas form och ordens betydelse. Det här problemet är gammalt och ofta debatterat.

Traditionellt har debatten om språk och verklighet i historieforskningen varit helt inriktad på förhållandet mellan författaren och det verkliga förflutna. Under det senaste decenniet har det uppträtt nya inslag i diskussionen. Det nya är betoningen av texten som sådan. Tidigare sågs texten som en relativt oproblematisk funktion av källornas innehåll och/eller författarens intentioner. Nu har texten fått en mer självständig karaktär, dess struktur, form, språkliga konventioner och litterära schabloner ges en större roll i analysen av förhållandet mellan det förflutnas realiteter och historieskrivarens produkt.

Det är de senaste decenniernas intensiva debatt om språk och verklighet inom filosofi, språk- och litteraturvetenskap som under 1980-talet fått återverkningar även inom historieforskningen. I särskilt Frankrike, USA och Storbritannien har debatten varit intensiv, inom svensk historieforskning har den knappast märkts av. En del av den här debatten kan knytas till postmodernism/poststrukturalism. Andra delar har inte alls med de teorierna att göra. Uffe Østergård markerar inte den distinktionen i sin artikel i Scandia nr 1 1989. De problem han tar upp är värda en seriös diskussion och flera av hans observationer är både träffande och väsentliga. Men det är viktigt att den här diskussionen inte ockuperas av postmodernister. Den är alldeles för viktig för att röna ett sådant öde. (Jag föredrar för övrigt termen poststrukturalism i det här sammanhanget.)¹

Østergårds artikel har så allomfattande anspråk att den blivit oklar. Jag

skall inte ens försöka överblicka hela det fält som han vill genomkorsa. I stället försöker jag vinna i klarhet genom att begränsa ambitionerna. Jag inskränker mig därför till att ta upp några framträdande representanter för olika positioner i debatten och ordna dem utifrån deras förhållande till framställningsform och historisk sanning.

Verklighet och förmedling

När man diskuterar historikers förhållande till språk och verklighet bör man skilja på två problemområden. Å ena sidan finns en forskningsriktning som menar att språk, begrepp och formerna för kommunikation — så kallade diskursiva praktiker — utgör en mer betydelsefull del av det förflutna än historiker tidigare ansett. Därför bör forskningen i högre grad än tidigare inriktas mot det området.² Den debatten tar jag inte upp här.

Min genomgång handlar i stället om berättandets roll i historikernas förmedling av det förflutna. Men det gäller då inte om historia skall vara angenäm läsning eller inte. Det senaste decenniets debatt om den berättande formen för historieskrivning har haft inslag som gått betydligt längre än så, det har rent av handlat om verksamhetens hela vetenskapliga fundament.

När man tidigare analyserat historikers framställningsform har det främst gällt hur de beskriver, tolkar och förklarar. Bland svenska historiker har Ragnar Björk trängt in i den debatten och analyserat de olika alternativen. Även om sådana analyser ger goda inblickar i hur historiker kombinerar berättande och analyserande element så får inte frågan om berättandets rent kunskapsteoretiska förhållande till verkligheten någon framträdande roll.

Björk understryker själv detta i sin utmärkta genomgång av de skilda ståndpunkterna till berättande inom traditionell analytisk historiefilosofi. Han gör där en uppdelning mellan det horisontellt-integrativa och det vertikalt-externa perspektivet. Björk och de filosofer han behandlar tar främst upp det horisontellt-integrativa perspektivet, som innebär att man analyserar narrationens inre karakteristika, berättandets beståndsdelar och relationen mellan dem.³

Här skall jag i stället ta upp det perspektiv som Björk kallar vertikalt-externt. Det handlar om relationerna mellan berättelsen som sådan och det som berättas. Frågan gäller om framställningsformen måste överensstämma med det historiska skeendets form, om formen styr innehållet i så hög grad att den förvränger det förflutna eller om formen rent av blivit en schablon som inte förmedlar något annat än sig själv.

Frågan "Är verkligheten en berättelse?" är en lämplig utgångspunkt när man skall behandla 1980-talets debatt kring det här problemkomplexet. Jag skall här ta upp fem förhållningssätt till den frågan. De är följande:

1. Verkligheten framträder för oss som berättelser. Därför kan man med rätta hävda att berättande framställning också överensstämmer med verklighetens form. (David Carr)

2. Det finns ett ömsesidigt beroende mellan skönlitterär berättande form och historieskrivning. Även om verkligheten inte är någon berättelse så kan historieskrivningen inte fungera utan att låna den formen. (Paul Ricoeur)

3. Verklighet och berättande form står i motsättning till varandra. Historikerna har anpassat sig efter fiktionslitteraturens berättarschabloner och ger därför en förvrängd bild av det förflutna. (Hayden White)

4. Antingen historiker berättar eller inte så strävar de efter en koherens i framställningen. Detta påtvingade sammanhang motsvarar inte den splittrade och motsägelsefulla verklighet som den poststrukturalistiska filosofin har frilagt. (Dominick LaCapra)

5. Den berättande formen är ett förtryckarvapen. Den försöker spärra in en verklighet som är fri just därför att den saknar sammanhang. (Sande Cohen)

Man bör observera att det är först under punkterna 4 och 5 som den poststrukturalistiska filosofin börjar göra sig gällande.

Verklighet = berättelse

Den första ståndpunkten företräds alltså av David Carr, filosofiprofessor vid universitetet i Ottawa. I dagens historieteoretiska debatt torde han vara den mest framträdande representanten för åsikten att det finns en avgörande formlikhet mellan berättelse och historisk verklighet.⁴

Carr menar att berättande inte bara är ett bra sätt att beskriva händelser, han anser att berättandets struktur finns inneboende i själva händelseräckorna. Berättandet är i själva verket en förlängning av händelsernas grundläggande karaktär.

Carr motiverar sin teori med att vår förmåga att erfara något inbegriper både det förflutna och framtiden. När vi konfronteras med verkligheten laddas händelserna med innebörd genom våra erfarenheter och förväntningar. Det finns också, enligt Carr, en släktskap mellan orsak-verkan-relationer och den berättande formen med början, mitt och slut. Han menar att människors handlingar kan ses som en process där de själva skapar berättelser av sin tillvaro, lyssnar till dessa berättelser och genomlever dem. Ibland anpassar de berättelsen till händelserna, ibland ändrar de händelserna — genom handling — så att de överensstämmer med berättelsen.

Carr menar att detta inte bara gäller på individnivå. Förhållande blir det samma för grupper.

”Vi har en erfarenhet gemensam när vi uppfattar en sekvens händelser som ett arrangemang över tiden, ett som får sin innebörd av relationen till ett gemensamt förflutet och kommande....Människans sociala tid konstrueras, liksom individuell mänsklig tid, som gestaltade sekvenser som skapar de händelser och projekt som utgör våra gemensamma handlingar och vår gemensamma erfarenhet. Jag tror att den sociala tidens struktur kan ses som en berättande struktur ... därför att denna struktur möjliggörs av ett slags reflexivitet som är jämför-

bar med den narrativa röstens", skriver han.⁵

Carr menar alltså att ett samhälle existerar först när det finns en berättande framställning av ett *vi* som har agerat i ett gemensamt förflutet. Därför är den berättande formen inneboende i människans själva existens som samhällsvalrelse och därför överensstämmer den också med historien som sådan.

Historia och litteratur behöver varandra

David Carr är starkt inspirerad av fenomenologin. Den brukar definieras som läran om det som framträder för ett medvetande. Begreppet medvetande är centralt och det innebär att människan ges en central roll fenomenologins verklighetsuppfattning. Paul Ricoeur — som här får representera position två på skalan — är också inspirerad av fenomenologin, men han håller en viss distans till den. Ricoeur fäster större vikt vid en verklighet oberoende av medvetandet och menar att världen innehåller "pre-narrativa strukturer" som måste arrangeras av historieskrivaren.

Ricoeur får anses som en av de mest inflytelserika kontinental-europeiska filosoferna i dag. Han har publicerat sig flitigt sedan 1940-talet och varit professor i filosofi vid universiteten i både Nanterre och Chicago. Även om verkligheten inte är en berättelse för Ricoeur så anser han att det finns ett ofrånkomligt samband mellan människans upplevelse av tid och berättelsen. Därför blir hans mål att klargöra sambandet mellan det berättande i all tidsutsträckt verklighet och det verkliga i alla berättelser.⁶

Ricoeur menar att historien och fiktionen ömsesidigt förmedlar varandra genom en korsreferens. Ingen av dem kan förverkliga sina syften utan att låna av den andra. Fiktionen imiterar den historiska berättelsen eftersom att berätta något innebär att berätta det som om det hade inträffat. Tänk på sagans: "Det var en gång..." Förfluten tid tillhör minnet och historien, den fiktiva berättelsen skapar ett kvasi-förflutet. "Att träda in i fiktionen innebär att man i läspakt inbegriper tron på att de händelser som återges av den narrativa rösten tillhör denna rösts förflutna", säger Ricoeur.⁷

Där fiktionen försöker konstruera ett förflutet försöker historikern rekonstruera ett. Den tidigare analysen av förhållandet mellan konstruktion och rekonstruktion i historieskrivningen hade ett tämligen statiskt tidsperspektiv. Ricoeur ger den en ny dimension genom att föra in fenomenologisk tidsfilosofi i sammanhanget. Den fenomenologiska tidsfilosofin fäster huvudvikten vid människans upplevelse av tid. Men i motsats till en del av de klassiska fenomenologerna anser inte Ricoeur att den upplevda tiden är primär, den måste kombineras med den kosmiska, utmätta tiden. Vad historiker gör är att skriva in den upplevda tiden i den kosmiska tiden med hjälp av kopplingar som kalendern, generationsskiftena och spåren från det förflutna. Historien blir på så sätt den brygga som förbinder den upplevda tiden med den kosmiska, menar Ricoeur.

Han anser att kopplingen mellan den upplevda tiden och den kosmiska tiden bara kan formas som en korsning mellan historia och fiktion. Historikern måste knyta samman företeelser från det förflutna i en sammanhängande tidslig struktur med i regel en början, en mitt och ett slut. Vi får ta del av det förflutna inpressat i en form som kräver en viss grad av fikcionalisering för att den historiska tiden skall kunna manifesteras.

När Ricoeur talar om fikcionalisering av det förflutna får man inte dra slutsatsen att han skulle vara historierelativist. För honom finns det ett reellt förflutet som kan och skall utforskas längs traditionella vägar. Det är bara när vi gör en framställning av det som vi måste tillgripa en form som är oupplösligt förbunden med fiktionens framställning av den upplevda tiden.

Man skall heller inte tolka Ricoeur så att han förespråkar en traditionell berättande historia. Han är tvärtom kritisk till den riktningen och understryker att "min tes om den i grunden berättande karaktären hos historia på intet sätt skall blandas samman med något försvar av berättande historia". Vad han syftar på är bara att sammanbindning av fakta över tid förutsätter inslag av det vi kallar berättande. Det kommer ingen undan — Ricoeur menar till exempel att en typisk strukturhistoriker som Fernand Braudel har många berättande inslag i sina verk och att de är ofrånkomliga för att resultatet skall kunna klassas som historia.⁸

Berättande förvränger verkligheten

Ricoeur hävdar alltså att det finns en fruktbar korsreferens mellan historia och fiktivt berättande. Nästa position — den tredje — är att berättelser inte kan avspegla verkligheten eftersom den har en helt annan struktur. Det är en klassisk ståndpunkt som länge har varit representerad inom den analytiska historiefilosofin. Kritikerna har skjutit in sig på flera faktorer. Även om vi upplever tillvaron som en kontinuerlig räckta av händelser krävs att vi lämnar det kronologiska perspektivet för att vi skall få de relations-, mönster- och sambandsinsikter som krävs för historisk förklaring. En annan viktig punkt i kritiken är att världen inte består av prydligt organiserade historier, utan mera liknar en annal eller krönika utan början och slut. Därför måste kunskapen om den organiseras i en annan form än den narrativa. En del har också skjutit in sig på skillnaden mellan historisk tid och narrativ tid, dvs att berättelsen manipulerar tiden på ett sätt som förvränger det förflutna.⁹

En av de nyare företrädarna för den ståndpunkten är den amerikanske idéhistorikern Hayden White. Han hävdar att det är ett önsketänkande som lett till uppfattningen att verkligheten låter sig representeras i berättelsens form. "Föreställningen att räckor av verkliga händelser äger samma formella attribut som de berättelser vi skapar om påhittade händelser kan bara ha sitt ursprung i önsketänkande, dagdrömmar och fantasier."¹⁰

White har väckt stor uppmärksamhet genom att rent konkret undersöka de

litterära strukturer som historiker använder i sina framställningar.¹¹ Han utgår från vad den historiska framställningen mest uppenbart är — dvs ”en språklig struktur formad som berättande prosa med avsikten att vara en modell, eller en bild, av förgångna strukturer och processer i syfte att förklara vad de var genom att göra en representation av dem”.¹² Hans huvudargument är att historiska framställningar inte i första hand skall uppfattas som otvetydiga uttryck för det förflutna, utan snarare som symboliska strukturer, utvidgade metaforer som omformar det historiska till de litterära former och retoriska konventioner som vi redan är bekanta med. Denna anpassning sker inom ramen för tankestrukturer som är så vedertagna att de inte ifrågasätts, åtminstone blir de inte medvetandegjorda och analyserade i den historiefilosofiska diskussionen.

White menar att alla historiska verk bygger på en struktur som är litterär till sin karaktär och som fungerar som ett okritiskt accepterat paradig för hur en historisk förklaring bör se ut. Med en undersökning av ett antal framträdande historiker och historiefilosofier från 1800-talet vill White visa att det bara finns ett begränsat antal strukturer som den historiska berättelsen kan stöpas i. Historiker använder dessa strukturer för att transformera de okända realiteterna från främmande tider till metaforer som gör den främmande världen igenkännlig för oss. Historikernas renommé blir därmed beroende av i vilken mån deras berättelser är anpassade till de språkliga och litterära koder som vår egen kultur förväntar sig att finna i berättande framställningar.

White frilägger sedan med litteraturteorins hjälp de prefigurativa berättarstrategier som historiker använder utan att vara medvetna om det. Han talar om fyra olika typer av intrigbygge, fyra olika former för argumentation, fyra slags ideologiska implikationer och fyra litterära troper som gör den främmande världen igenkännlig.

Jag skall inte här gå in på alla varianter och permutationer av de elementen. Ett exempel får räcka. White menar att dagens historiker är fångna i en form som förlitar sig på den litterära tropen ironi. Jacob Burkhardt blir för White exemplet på de ironiska tendenser som fortfarande formar historieskrivningen. ”Den röst med vilken Burkhardt *tilltalade* sin publik var ironikerns, besittaren av en högre, mer luttrad visdom än publiken själv besatt. Han *överblickade* sitt studieobjekt, det historiska fältet, ironiskt, som ett fält vars mening är undanglidande, oprecis och skönjbar endast för den förfinade intelligensen.”¹³ White menar att man måste utmana föreställningen att det ironiska perspektivet ger den enda rättvisande representationen av historien. Han menar att man måste visa att det ironiska perspektivet bara är ett av de möjliga och att andra perspektiv har lika stort existensberättigande i friläggandet och förmedlingen av det förflutna. Därmed skulle man kunna skapa nya och mer rättvisande former för historieförståelse och historieframställning.

För White finns det en stark koherens i den historiska berättelsen. Denna koherens är visserligen inte medvetandegjord och utforskad och dess villkor är inte insedd av historikerna, men den finns dock där. Därför drar han en gräns

vid poststrukturalismen. Han har rent av skrivit en uppsats där han kallar den "the absurdist moment in contemporary literary theory".¹⁴

Verkligheten har inget sammanhang

Absurd eller inte så har den amerikanske vetenskapshistorikern Dominick LaCapra inte tvekat att anamma poststrukturalismen och han hämtar mycken inspiration från Jaques Derridas filosofi.

LaCapra betonar att det finns inneboende konflikter och splittring i alla texter och hävdar att man inte kan redogöra för denna splittrade verklighet i en traditionell koherent form.¹⁵ Han menar att historiker i sina framställningar har en strävan efter enhet, identitet och renhet som förfalskar den historiska verkligheten. Visserligen kan man inte vara helt utan ordning i historiska framställningar, men formerna för den måste medvetandegöras och ifrågasättas. Det förflutna måste i högre grad tillåtas att ifrågasätta försöken att ordna det.

LaCapra menar att socialhistorien fått en alltför hegemonisk ställning på andra metoders bekostnad. Han menar att det under de senaste decennierna utvecklats ett slags socialhistorisk imperialism som tagit över inom praktiskt taget alla områden inom historieforskningen. Som det nu är begränsar prioriteringen av socialhistoriska antaganden vår uppfattning av den historiska verkligheten och formerna för historieskrivning. Socialhistorien hyllar inte bara ett populistiskt perspektiv, den sprider också en tendens att läsa både texter och sammanhang endimensionellt, menar LaCapra. Historiker måste fästa större vikt vid hur filosofer och litteraturforskare läser texter för att motarbeta socialhistoriens tendens till att reducera dem till enkla illustrationer och symptom.

LaCapra delar Whites åsikt att historia alltid i första hand skall ses som en studie av språk. Men det är viktigt att påpeka att ingen av dem förespråker någon lingvistisk idealism, dvs att verkligheten skapas av språket. Och de vill inte heller gå med på att språket bara är en reflex av verkligheten. De söker en position där man ger språkets verklighet en större roll än historiker tidigare gjort. Man måste enligt deras mening överskrida de gränser som de positivistiska föregångarna stakat ut genom att basera framtida historieskrivning på en ökad insikt i språkets egna funktioner.

Men det finns också mycket som skiljer LaCapra från White. LaCapra menar att White i alltför hög grad går i traditionella historikers fotspår på jakt efter en trygg ordning. Hos andra historiker finns den i det samhälleliga, hos White i de troper som formar historieskrivningen.

LaCapra menar att Jaques Derridas filosofi ger en mer övertygande bild av vad som händer i texter och sociala sammanhang. Alla företeelser bär sina oppositioner inom sig. Denna supplementaritet förbiser historiker när de skapar kategorier som ställs mot varandra. Deras analyser förvränger verkligheten när de arbetar med klara och distinkta idéer, drar upp gränser och hänvisar det

tvetydiga till marginalen. Men det tvetydiga smiter alltid över gränserna och underminerar kategorierna. Därför bör historiker ge det tvetydiga, överlappande och inneboende supplementära en betydligt större roll än tidigare.

För att åstadkomma detta bör de inta ett dialogiskt förhållande till sin verksamhet. Det finns flera dialoger som måste ställas i förgrunden på ett mer markant sätt än tidigare. Där finns dialogen mellan historikern och det förflutna, dialogen mellan motsatta tendenser i texter, dialogen mellan text och omgivning. Med termen dialog vill LaCapra betona att de olika elementen inte bör ses som enkla motsatspar, utan som företeelser som inbegriper varandra.

Som ett föredöme drar LaCapra in karnevalskulturen med sina farsartade omvändningar av etablerade ordningar. För honom blir det perspektivet ett utopiskt mål som historieskrivningen bör sträva mot. Karnevalsattityden skapar ett tvetydigt samspel mellan oppositionerna i språk och liv. Där blir de inte längre enkla motsatspar utan de får ingå i en situation där de kan beröra och uppgå i varandra. ”Karnivalisering’ är en förbindande process av interaktion genom vilken skenbara motsatser — kropp och själ, arbete och lek, positivt och negativt, högt och lågt, allvar och skratt — relateras till varandra i ett tvetydigt, stridbart utbyte som är både bildligt och bokstavligt ’omskapande’”, menar LaCapra.¹⁶

Berättelsen förtrycker samtiden

Men det finns poststrukturalistiskt inspirerade historiker som gått ännu längre än till karnevalisering i sin kritik av konventionell historieskrivning. Dit hör Sande Cohen, associate professor i historia vid University of California, Los Angeles. Cohen företräder en ytterlighetsståndpunkt och är kanske inte så representativ, men han kan ändå vara värd ett referat som en illustration av hur långt poststrukturalister kan driva kritiken mot berättandet i dagens historieteoretiska debatt.¹⁷

Felet med historiskt berättande är, enligt Cohen, att det uppmuntrar människor att tänka i narrativa termer om relationer som inte har någon narrativ karaktär. Därmed skapas ett ”historiskt tänkande” som underminerar förmågan att rätt begripa samtiden. Historia är bara ett uttryck för en akademisk språklig kod som sveper in samtiden i berättande upprepningar. Därigenom blir samtiden ogripbar. Det här gäller inte bara företrädarna för traditionell berättande historia. Vilken framställningsform historiker än använder i dag så kan de inte upphäva den berättande historiens negativa följder. Historiker ägnar sig bara åt intellektuell förvrängning genom att ”avkoda” verkligheten och sedan ”omkoda” den till berättelser.

Cohen menar att framgångsrik akademisk historieskrivning gör berättandet till en universell tankeform. På så sätt kortslutes kritiken av samtiden genom att den framställs som något som varken kan begripas eller förändras utan hjälp av historien. Han menar att det inte är någon slump att den akademiska

historieskrivningen — och den akademiska kulturen i allmänhet — har så många strategiska värderingar gemensamma med den kapitalistiska ekonomin. Dit hör föreställningar om linearitet, kontinuitet, karriär och ackumulation. Bådas syfte är att omöjliggöra en kritisk kunskap om samtiden.

Ett nytt slags kritik

Cohen är som sagt en extremist i sammanhanget och det finns inget som säger att man måste hamna ända ute på hans kant när man börjar grunna över historisk sanning och berättande form. Att använda det problemet som ursäkt för att avskaffa historieskrivning överhuvud taget är antingen en meningslös provokation eller en kraftlös kapitulation. Debatten i frågan har också för det mesta hållit sig inom mer vedertagna ramar.¹⁸

Kärnan i problemet är förhållandet mellan kunskapens innehåll och form. Det är ett problem som historiker har skjutit i bakgrunden under de senaste hundra åren. De frågor som exempelvis Hayden White väcker går längre än den traditionella debatten om realism och relativism i historieskrivningen. Det gäller inte längre i första hand i vilken utsträckning historikern diktar eller inte, det handlar om i vilken utsträckning historikern är en omedveten fånge i språkliga formler och schabloner. Det White ägnar sig åt är alltså en kritik som överskrider den traditionella källkritiken. Han vill pröva även framställningsformens förhållande till den historiska verkligheten.

Under 1800-talet anammade de vetenskapliga historikerna en framställningsform hämtad från den samtida romanen och ett kunskapsbegrepp hämtat från den samtida naturvetenskapen. Dessa kombineras i den logiska demonstrationens form, d v s historikern gör först en berättade beskrivning av skeendet i det förflutna och sedan en tolkning av detta skeende. I en sådan framställningsform blir det berättande, med dess speciella karakteristika, fundament.¹⁹

Vad kritiker som White och LaCapra understryker är att skönlitteraturen har gått vidare till nya former och att filosofi och naturvetenskap kommit till nya kunskapsteoretiska insikter sedan 1800-talet medan historikerna stått kvar och stampat på samma fläck. Även om man naturligtvis kan hitta en del exempel som motsäger kritiken så menar jag att den är riktig om man ser på historieforskningens produktion i stort. Och jag tror det vore oklokt att avvisa det här som ett skenproblem och hävda att vaktsläendet kring de traditionella dygdena är historikernas viktigaste uppgift i dag. I stället bör man inta en kritisk öppenhet och varken låsa sig till traditionella former eller falla i farstun för vilka experiment som helst bara för att de är nya och annorlunda.

Man bör heller inte osäkra sin revolver så fort termer som litterär, fiktion, berättarschabloner etc. kommer in i debatten. En av historikernas viktigaste uppgifter har under de senaste hundra åren varit att dra upp en klar demarkationslinje mot allt som har med litterär fiktion att göra. Men för att kunna göra

det har de också varit tvungna att tränga bort att de faktiskt själva i mycket hög grad är bundna av litterära framställningsformer som styr den kunskap om det förflutna som historiker förmedlar. Nu vill de språkligt inriktade kritikerna plocka fram det skelettet ur garderoben. Det är självfallet ingen populär åtgärd, men dessvärre kanske nödvändig.

Men insikten att det finns problem i förhållandet mellan traditionellt uppfattad "vetenskaplig sanning" och berättande form behöver inte nödvändigtvis leda till att berättandet ifrågasätts. Man kan också tänka sig att historiker inser och accepterar att de förmedlar ett annat slags kunskap än den som fått sina överbestämningar av 1800-talets naturvetenskap. För den kunskapen är kanske berättandet lika fundamentalt som den direkta observationen är för naturvetaren. Kanske ligger den vettiga balanspunkten hos Ricoeur eller rent av Carr? Det är inte någon orimlig ståndpunkt för en vetenskap som bygger på språklig förmedling både när det gäller kontakten med undersökningsobjektet och presentationen av sin forskning. Från en sådan position kan man hävda att iscensättandet av en berättelse är en form för begripliggörande i sig och att det inte behöver "legitimeras" av andra kunskapsformer.

Hur allt detta skall redas ut teoretiskt och praktiskt är inte lätt att svara på. Om det här hade varit en fullödig artikel skulle jag nu kunnat avsluta med en avdelning där jag genomlyste de kunskapsteoretiska komplikationerna och sedan med praktiska exempel demonstrerade hur ett nytt slags historieskrivning skall utformas. Men det kan jag inte. Jag tycker bara att det här är viktiga problem att fundera över. Genom att skriva den här artikeln hoppas jag kunna inspirera fler att göra det. Då kan vi kanske rent av komma till några slutsatser.²⁰

Noter

1. Østergård, "Analyse og syntese i postmodernismens aera — eller fortellingens tilbagekomst i historien", *Scandia* Bd 55, nr 1, 1989, s 13—44. För att få ett minimum av ordning i den terminologiska förvirringen menar jag att man bör använda termen poststrukturalism när det gäller frågor som har med språk, text etc. att göra. Postmodernism kan man då reservera för området bildkonst, design, arkitektur. Den här terminologiska frågan är naturligtvis en bisak och jag söker inte strid med Østergård i det avseendet.
2. Två bra introducerande artiklar är P Schöttler, *Historians and discourse analysis, History Workshop* no 27 (Spring 1989), s 37—65; H Berggren & L Trädgårdh, *Historikerna och språket: teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar. En taktisk programförklaring, Historisk Tidskrift* nr 3 1990, s 357—375.
3. R Björk, *Den historiska argumenteringen. Konstruktion, narration och kolligation — förklaringsresonemang hos Nils Ahnlund och Erik Lönnroth*, Uppsala 1983, s 154 ff.
4. D Carr, *Time, narrative and history*, Indiana UP, Bloomington 1986. Han har själv sammanfattat sina huvudargument i artikeln "Narrative and the real world: an argument for continuity", *History & Theory* Vol XXV, no 2 (1986), s 117—131.
5. Carr, *Narrative and...*, s 127 f.
6. Ricoeurs huvudverk är *Temps et récit* I—III, Paris 1983—85. Engelsk översättning *Time and narrative* I—III, Chicago UP 1985—1988. Ricoeur har själv sammanfattat huvudpunkterna i verket i den till svenska översatta uppsatsen "Den berättade tiden" i P Kemp & B Kristensson (red), *Från text till handling*, Stockholm/Lund 1988, s 207—235. En utförligare introduktion är Peter Kemps kompendium *Paul Ricoeurs filosofi om tid og fortaelling*, Köpenhamn och Göteborg 1988. Det kan anskaffas — i mån av tillgång — via Religionsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet eller Filosofiska institutionen, Köpenhamns universitet.
7. Ricoeur, *Den berättade...*, s 233.
8. Ricoeur, *Time and narrative*, Vol I, s 91, 206 ff.
9. Björk, s 180 ff. C B McCullagh, "The truth of historical narratives". *History & Theory*. Beiheft 26 (1987), s 30—46.
10. H White, "The value of narrative in the representation of reality", i W J T Mitchell (ed), *On narrative*, Chicago 1981, s 23.
11. Whites huvudverk inom det här området är *Metahistory: The historical imagination in 19th century Europe*, Baltimore 1973. Hans vidare inlägg i frågan har samlats i *Tropics of discourse: Essays in cultural criticism*, Baltimore 1978 och *The content of the form: Narrative discourse and historical representation*, Baltimore 1987.
12. *Metahistory...*, s 2.
13. A.a, s 250.
14. I *Tropics of discourse...*, s 271 ff.
15. LaCapras historieteoretiska texter är samlade i *Rethinking intellectual history: Texts, contexts, language*, New York 1983 och *History and criticism*, New York 1985. LaCapra har presenterat grunddragen i stitt program i "Rethinking intellectual history and reading texts", *History & Theory* Vol. 19 (1980) s 245—276. En utmärkt introduktion till både White och LaCapra är Lloyd S Kramer, "Literature, criticism and historical imagination: The literary challenge of Hayden White and Dominick LaCapra", i Lynn Hunt (ed), *The new cultural history*, Univ. of California Press, Berkeley etc. 1989.
16. LaCapra 1980, s 266.
17. S Cohen, *Historical culture. On the recoding of an academic discipline*, Univ. of California Press, Berkeley 1986.
18. Debatten har främst försiggått bland amerikanska historiker och historiefilosofier. Här bara några orienterande exempel. *History & Theory (H&T)* ägnade ett särskilt Beiheft åt diskussion av Hayden White; *Metahistory: Six critiques. H&T. Beiheft 19*

(1980). Debatten tas också upp i *Knowing & telling history: The Anglo-Saxon debate. H&T. Beiheft 25 (1986)*. Även *Beiheft 26 (1987) — The representation of historical events* — tar upp problematiken. Där finns bland annat en utmärkt översiktsartikel: H Kellner, "Narrativity in history: post-structuralism and since", s 1—29.

Problemet fick också stor uppmärksamhet vid det "forum" som arrangerades av *American Historical Review* och redovisades i dess nr 3, 1989. Där finns inlägg av David Hollinger, David Harlan, Allan Megill, Gertrude Himmelfarb m fl. där språk och historisk sanning behandlas.

Bland övriga bidrag kan nämnas John E Toews, "Intellectual history after the linguistic turn: The autonomy of meaning and the Irreducibility of experience", *Am.hist.rev.* no 4, 1987, s 879—907; H White, "The question of narrative in contemporary historical theory", *H&T* no 1, 1984, s 1—33; F R Ankersmit, "Historical representation", *H&T* no 3, 1988, s 205—228, dens., "Historiography and postmodernism", *H&T* no 2, 1989, s 137—153. Se även här anförda inlägg av Carr, McCullagh och Kramer.

I *Den jyske historiker* nr 50 (1990) diskuteras de här problemen — särskilt Hayden White — i inlägg av Uffe Østergaard, Hans Hauge, Helge Paludan, Henrik Horstbøll, Søren Mørch och Reinhardt Koselleck

19. White 1984, s 3 ff.

20. När det var dags att sända in den här artikeln kom *Scandia* nr 1/90 med Christer Winbergs artikel "Varför skriver vi inte historiska romaner i stället? Ett debattinlägg om historikers förhållande till verkligheten". Hans och min artikel tar upp samma problem fast från olika infallsvinklar. Liksom Winbergs artikel handlar min om relationen mellan framställningen och objektet för framställningen, liksom han ansluter jag mig till en kunskapsrealistisk grundhållning. (Den frågan har jag för övrigt behandlat mer utförligt i *Tidens gång och tidens värde*, Stockholm, 1989. Kap 8.) Men jag vill alltså tillägga att det är nödvändigt att även reda ut textens formella relation till den yttre verkligheten om man på längre sikt skall kunna försvara en kunskapsrealistisk grund för historieskrivningen.